

מילון ניבים ומושגים

אקרוסטיכון: אמצעי ספרותי שבו כל פסוק מתחיל לפי סדר אותיות האלף-בית. למשל:

אַיִכָּה יוֹעַם זָהָב...

בְּנֵי צִיּוֹן הִקְרִים....

גַּם-תִּנְיִן (תַּנִּים) קָלְצוּ שָׂדַי...

אנאפורה: אמצעי ספרותי המאופיין בחזרה על מילה או על ביטוי בתחילת שורה או פסקה. מטרת השימוש באנאפורה היא הבלטה והדגשה של מסר כלשהו.

אקספוזיציה: ציון פרטים, כגון זמן, מקום, שמות הגיבורים ותכונותיהם, אשר מופיעים בפתיח העלילה ורלוונטיים להבנת המשך הסיפור.

גמול אישי: השכר והעונש שניתנים לאדם על פי מעשיו.

גמול על פי העיקרון מידה כנגד מידה: זהו עקרון גמול, עונש ושכר, ולפיו יש קשר לשוני או רעיוני בין המעשה לבין הגמול.

גמול קיבוצי: השכר והעונש שניתנים לעם כולו בהתאם למעשי המלך או למעשיהם של דורות קודמים.

לשון נופל על לשון: מילים בעלות הגייה זהה אך במשמעות שונה, למשל: "הוא יושפך ראש ואתה תשופנו עקב".

מבנה ביאסטי: אמצעי ספרותי שבו חלקו האחד של המשפט עומד בקשר מוצלב (מהופך) לחלקו האחר.

מדרש שם: הסבר סיפורי לשמו של מקום או אדם. למשל: 'פניאל' - כי שם ראה יעקב את האל פנים אל פנים.

מיתולוגיה: סיפורי עם קדומים המתארים את בריאת העולם ואת חיי האלים. סיפורים אלו, של בבל וכנען, שימשו מוקד התייחסות בסיפורי המקרא אשר לעתים מנהל עמם ויכוחים רעיוניים.

מסורת קרי וכתוב: ביטוי להבדל בין מסורת הקריאה לבין מסורת הכתיבה. קרי - מה שיש לקרוא ומופיע מנוקד בשולי העמוד, כתיב - מה שכתוב בגוף הטקסט המקראי ואינו מנוקד.

מספר טיפולוגי: מספר טיפולוגי הוא מספר נוסחאי המבטא הרמוניה ושלמות.

מצלול: חזרה על עיצור או על הברה בסמיכות זה לזה. למשל: "גד גדוד יגודנו.."

מריזם: אמצעי ספרותי המבקש לתאר את המכלול באמצעות ניגודים משלימים.

נוסח המסורה: נוסח המקרא המקובל והמחייב של המקרא כפי שהוא לפנינו, אשר נקבע במאה העשירית לספירה על פי השיטה הטבריינית.

סיפור אטיולוגי: משמעות המונח היא סיפור סיבה. האדם המקראי נהג להסביר תופעות שונות בעזרת סיפור אגדי קדום.

סינקרטיזם: שילוב אמונות שונות ופולחנים סותרים יחד, למשל עבודת אלוהים לצד פולחן הבעל.

קושי תיאולוגי: אמירה העומדת בניגוד לתפיסה הדתית המקובלת. למשל, תפיסה המייחסת לאלוהים דמות פיזי או

תכונות אנושיות, והרי אלוהים הוא מופשט.

קרי ובתיב: תיקון שהתבצע בשולי הטקסט המקראי כדי למנוע שיבוש בקריאה. הכתיב: כתוב בגוף הטקסט אך ללא ניקוד, ואותו אין לקרוא. הקרי: כתוב בשולי הטקסט בניקוד ואותו יש לקרוא.

תיקון סופרים: תיקון בגוף הטקסט המקראי במקום בו משתמעת פגיעה בכבוד ה'.

תפיסת אלוהות טרנסצנדנטית: תפיסה הרואה את האל כמי שמצוי מחוץ לעולם. בניגוד לתפיסה האלילית, שלפיה האלים הם חלק מהעולם ופועלים בתוכו, הרי שלפי התפיסה הטרנסצנדנטית האל איננו חלק מהעולם.

תפיסת אלוהות מונותאיסטית: תפיסה המדגישה את האמונה באל אחד (מונו=אחד).

תפיסת אלוהות פוליתאיסטית: תפיסה אלילית המאמינה באלים רבים (פולי=רבים)

תקבולת נרדפת: אמצעי ספרותי שבו חלקו האחד של הפסוק מקביל באופן מלא לחלקו השני.

תקבולת נרדפת חסרה: אמצעי ספרותי שבו חלקו האחד של הפסוק מקביל באופן חלקי לחלקו השני.

תרגום השבעים: השם שניתן לתרגום התורה ליוונית. תרגום זה שנעשה, במאה השנייה לפנה"ס, נועד ליהודי אלכסנדריה, ששפתם באותה העת הייתה יוונית.

פרשנים הנזכרים בקובץ

אברהם איבן עזרא (ראב"ע: המאות 11-12): משורר, פרשן מקרא, ופילוסוף בולט בתקופת תור הזהב בספרד.

אברהם יצחק הכהן קוק (ראי"ה: 1865-1935): הרב הראשי הראשון בישראל, פוסק, פילוסוף ואיש הגות.

"בעל הטורים", כינוי לרבי יעקב בן אשר (1269-1343), שנקרא כך על שם ספרו: "ארבעה טורים".

דוד קמחי (רד"ק: 1160-1235): דקדקן מגדולי פרשני המקרא בספרד.

חזקוני: רבי חזקיה בן מנוח, פרשן מקרא מהמאה ה-13 בצרפת.

יהודה הלוי (ריה"ל: 1075-1140): משורר ופילוסוף בולט בתקופת תור הזהב של יהדות ספרד.

יוסף בכור שור: פרשן תלמוד ומקרא, מבעלי התוספות, בן המאה ה-12 בצרפת.

יוסף בן מתתיהו 38-100 (מוכר בשם: יוספוס פלאוויוס): היה היסטוריון, סופר ומצביא יהודי בתקופת המרד הגדול, שבמהלכו נפל בשבי הרומאים ביודפת. זכה לאהדתם של קיסרי השושלת הפלאבית. בשבתו ברומא כתב מספר חיבורים שנודעה להם חשיבות מרכזית להבנת תקופתו.

יצחק אברבנאל (1437-1508): היה מדינאי יהודי, פילוסוף, פרשן מקרא, ממנהיגי היהודים בספרד בתקופה שקדמה לגירוש.

לוי בן גרשום (רלב"ג: 1288-1344): פרשן מקרא, רופא ומחשובי הפילוסופים היהודיים בימי הביניים. חי בפרובנס שבדרום צרפת.

מאיר ג'יבוש וייזר (מלבי"ם: 1809-1879): פרשן מקרא ופוסק הלכה שחי באוקראינה.

מרטין בובר (1878-1965): הוגה דעות, פילוסוף ופרשן מקרא.

משה בן מימון (רמב"ם: 1138-1204): פוסק הלכה, פרשן ופילוסוף.

משה בן נחמן (רמב"ן: 1194-1270): מגדולי חכמי ספרד, פוסק, פרשן, משורר, ופילוסוף בולט.

משה דוד קסוטו (1883-1951): פרשן ופרופסור למקרא באוניברסיטה העברית.

נחמה ליבוביץ (1905-1997): פרשנית וחוקרת מקרא אשר מחקרה התאפיינו בהדגשת המרכיב הספרותי של הכתוב. שמה לה לייעוד להפיץ את את הכרת התנ"ך ואהבתו על הציבור הרחב.

סעדיה גאון (רס"ג: 882-942): מחשובי הגאונים וראש ישיבת סורא בבבל, פרשן מקרא, דקדקן ופילוסוף.

עבדיה ספורנו (המאה ה-16): פרשן מקרא יהודי מאיטליה.

עמוס חכם (1921-2012): חוקר מקרא וחתן התנ"ך הראשון.

פילון אלכסנדרוני: פילוסוף יהודי-הלניסטי שחי במצרים במאה הראשונה לספירה.

שלמה יצחקי (רש"י: 1060-1105): מחשובי פרשני המקרא והתלמוד, חי בטרואה שבצרפת.

שמואל בן מאיר (רשב"ם: 1160-1080): נכדו של רש"י, פרשן תלמוד ומקרא על דרך הפשט.
שמואל דוד לוצ'טו (שד"ל: 1865-1800): משורר, פרשן מקרא, פילוסוף, איש תנועת ההשכלה היהודית באיטליה.

תנ"ך: המבנה והסדר של הספרים

כתובים	נביאים	תורה
<p style="text-align: center;"><u>ספרות חוכמה: ספרי אמ"ת</u></p> <p style="text-align: center;">תהילים משלי איוב</p>	<p style="text-align: center;"><u>נביאים ראשונים:</u></p> <p style="text-align: center;">יהושע שופטים שמואל א'-ב' מלכים א'-ב'</p>	<p style="text-align: center;"><u>נחלקת לחמישה חומשים:</u></p> <p style="text-align: center;">בראשית שמות ויקרא במדבר דברים</p>
<p style="text-align: center;"><u>מגילות:</u></p> <p style="text-align: center;">שיר השירים רות איכה קהלת אסתר דניאל עזרא נחמיה דברי הימים א'-ב'</p>	<p style="text-align: center;"><u>נביאים אחרונים:</u></p> <p style="text-align: center;">ישעיה ירמיה יחזקאל הושע יואל עמוס עובדיה יונה מיכה נחום חבקוק צפניה חגי זכריה מלאכי</p>	<p style="text-align: center;"><u>נושאים של ספר בראשית:</u></p> <p style="text-align: center;">- סיפורי הבריאה וראשית האנושות. - סיפור נוח והמבול. - סיפורי האבות: אברהם, יצחק ויעקב.</p>

הולך נגד הרוח - יציאה נגד נורמות חברתיות

דמותה של תמר: בראשית ל"ח

א. ויהי בעת ההוא ויכרד יהודה מאת אחיו ויט עד-איש עֲדָלְמִי וְשָׂמוּ חִירָה. ב. וירא-שם יהודה בת-איש פנעני ושמו שוע וינקה ויבא אליה. ג. ויהי ויתלד בן ויקרא את-שמו ער. ד. ויהי עוד ויתלד בן ויתקרא את-שמו אונן. ה. ותסף עוד ויתלד בן ויתקרא את-שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו. ו. וינקה יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר. ז. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהודה וימתהו והנה. ח. ויאמר יהודה לאונן בא אל-אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך. ט. וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם-בא אל-אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן-זרע לאחיו. י. וירע בעיני יהודה אשר עשה וימת גם-אתו. יא. ויאמר יהודה לתמר בלתי שבי אלמנה בית-אביך עד-יגדל שלה בני כי אמר פן-ימות גם-הוא כאחיו ויתלך תמר ותשב בית אביה. יב. וירבו הימים ותמת בת-שוע אשת אחיו ושחת ארצה וינקה יהודה ויעל על-גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה. יג. ויגד לתמר לאמר הגה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו. יד. ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלה ותשב בפתח עינים אשר על-דרכך תמנתה פי ראתה פי-גדל שלה והוא לא-נתנה לו לאשה. טו. ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה. טז. ויט אליה אל-הדרך ויאמר הבה-נא אבוא אליך כי לא ידע כי בלתי הוא ותאמר מה-תתן-לי כי תבוא אלי. יז. ויאמר אנכי אשלח גדי-עזים מן-הצאן ותאמר אם-תתן ערבוני עד שִׁלְחָךְ. יח. ויאמר מה הערבוני אשר אתן-לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן-לה ויבא אליה ויהי לו. יט. ותקם ותלך ותיסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה. כ. וישלח יהודה את-גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבוני מיד האשה ולא מצאה. כא. וישאל את-אנשי מקמה לאמר אינה הקדשה הוא בעינים על-הדרך ויאמרו לא-היתה בזה קדשה. כב. וישב אל-יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא-היתה בזה קדשה. כג. ויאמר יהודה תקח-לה פן נהיה לבזזי הגה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה. כד. ויהי כמשלש חדשים ויגד ליהודה לאמר ונתנה תמר בלתי וגם הגה הרה לזנונים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. כה. הוא מוצאת והיא שלחה אל-חמיה לאמר לאיש אשר-אלה לו אנכי הרה ותאמר הכר-נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה. כו. ויכר יהודה ויאמר צדקה מפני כי-על-בן לא-נתתיה לשלה בני ולא-יסף עוד לדעתה. כז. ויהי בעת לדתה והגה תאומים בבטנה. כח. ויהי בלדתה ויתן-יד ותקח המילדת ותקשר על-ידו שני לאמר זה יצא ראשונה. כט. ויהי כמשיב ידו והגה יצא אחיו ותאמר מה-פרכת עליך פרוץ ויקרא שמו פרוץ. ל. ואחר יצא אחיו אשר על-ידו השני ויקרא שמו זרח.

ויט עד-איש עדלמי - אוהלו שכן בסמוך לחלקת השדה של איש עדולמי; ושחת ארצה - הפיל לארץ;
ותתעלף - התחפשה, התאפרה; חתמן - חותמת שבה טבוע שמו של האדם; ופתילך - חוט הקושר חותם
לבגד; ומטך - על המטה היו חקוקים סימני זיהוי; תקדשה - זונה; בעינים על-הדרך - מקום גלוי לעין; פן נהיה
לבז - שלא נתבזה; ולא-יסף עוד לדעתה - לא התקיימו עוד קשרים ביניהם; שני - חוט אדום; מה-פרצת
עליך פריץ - מה התפרצת לצאת ראשון

תקציר הפרק: דמותה של תמר

- על פי חוק הייבום, כאשר אדם מת בלא בנים חובה על אשת המת להינשא לאחיו של הבעל המת, והילד שיוולד ייחשב כבנו של הבעל המת, כממשיכו וכיורש נכסיו.
- לאחר מות שני בעליה של תמר יהודה חושש שמא בנו השלישי ימות, בדומה לשני אחיו. חשש זה מביא אותו להשלות את תמר ולמנוע ממנה מלקיים את חוק הייבום.
- תמר נוקמת יוזמה נועזת: היא מתחפשת לזונה ובדרכי עורמה גורמת ליהודה לייבם אותה.
- למרות המעשה שעשתה נחשבת תמר לדמות חיובית, שכן לא רק שהתגלתה כנועזת וכאמיצה אלא גם המקרא רומז לגמול שקיבלה בעצם היותה אחת מאמותיו של דוד.

חוק הייבום: דברים כ"ה, פסוקים ה'-י'

ה. כִּי-יָשְׁבוּ אַחִים יָחִידוּ וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין-לוֹ לֹא-תִהְיֶה אִשְׁתּוֹ-הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה יָבֵא עָלֶיהָ וּלְקַחְתָּהּ לּוֹ לְאִשָּׁה וַיְבַמְהָ. ו. וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יִקְוֶם עַל-שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא-יִמָּחָה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. ז. וְאִם-לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ לְקַחַת אֶת-יְבֻמָּתוֹ וְעָלְתָה יְבֻמָּתוֹ הַשְּׂעֵרָה אֶל-הַזִּקְנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהִקְיִם לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבָמִי. ח. וְקִרְאוּ-לוֹ זִקְנֵי-עִירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חִפְצָתִי לְקַחְתָּהּ. ט. וְנָגְשָׁה יְבֻמָּתוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזִּקְנִים וְחָלְצָה נֶעְלָו מֵעַל רִגְלוֹ וַיִּרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כִּכָּהֵן יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יִבְנֶה אֶת-בֵּית אָחִיו. י. וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חָלוּץ הַנֶּעֱלָל.

פסוק ה': "כִּי-יָשְׁבוּ אַחִים יָחִידוּ וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין-לוֹ לֹא תִהְיֶה אִשְׁתּוֹ הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה (=גיסה) יָבֵא עָלֶיהָ וּלְקַחְתָּהּ לּוֹ לְאִשָּׁה וַיְבַמְהָ". על פי חוק הייבום, כאשר אדם מת בלי בנים, נדרשת אשתו האלמנה להינשא לאחיו של בעלה המת והבן שיוולד יישא את שם הבעל המת, זאת כדי להנציח את שמו.

פסוקים ז'-י': טקס החליצה

אם אדם איננו מעוניין לייבם את אשת אחיו, על האלמנה לפנות לזקני העיר ולומר להם: "מֵאֵן יְבָמִי לְהִקְיִם לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל". תחילה הזקנים נדרשים לנסות לשכנע את האיש: "וְקִרְאוּ-לוֹ זִקְנֵי-עִירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חִפְצָתִי לְקַחְתָּהּ". אם האיש מתמיד בסירובו, על האלמנה לחלוץ את נעלו ולירוק בפניו: "וְנָגְשָׁה יְבֻמָּתוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזִּקְנִים וְחָלְצָה נֶעְלָו מֵעַל רִגְלוֹ וַיִּרְקָה בְּפָנָיו". מטרת טקס החליצה לבטא את השתחררותה של האלמנה מזיקתה לייבם.

פסוקים א'-י': תמר איננה זוכה בייבום

פסוק א': "וַיְהִי בַעֲתָהּ הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו", המילה "וירד" עשויה לרמוז לביקורת מצד הכותב המקראי על יהודה, שכן נישואיו עם אישה כנענית מבטאים ירידה מוסרית.

פסוק ב': "וַיֵּרָא-שָׁם יְהוּדָה בֶּת-אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחֶהּ וַיָּבֵא אֵלָיָהּ". מפסוק זה משתמע שיהודה נושא אישה כנענית למרות האיסור שבתורה.

את הביטוי "בת איש כנעני" אפשר לפרש בשני אופנים:

– על פי דברים ז', פסוקים א'-ג', נמצא איסור מפורש על נישואים עם כנענים: "כִּי יִבְיָאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם-רַבִּים מִפְּנֵיךָ הַחַתִּי וְהַגְּרִגְשִׁי וְהָאֲמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שְׂבָעָה גּוֹיִם רַבִּים וְעַצוּמִים מִמֶּךָ [...] וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתֶךָ לֹא-תִתֵּן לְבָנְךָ וּבְתוּ לֹא-תִקַּח לְבִנְךָ". מכאן משתמע שיהודה חטא בחטא שבין אדם למקום.

– על פי ישעיה כ"ג, פסוק ח', משתמע שכנעני הוא שם נרדף לסוחר ומכאן שיהודה לא חטא אלא נשא לאישה בת סוחר: "אֲשֶׁר סַחֲרִיהָ שָׂרִים כְּנַעֲנִיהָ נִכְבְּדֵי אֶרֶץ".

פסוקים ג'-ו': בת שוע, אשת יהודה, ילדה לו שלושה בנים, אשר בשמותיהם נמצא רמז מדרשי לדמותם ולמעשיהם:

- ער: בשמו נמצא היפוך אותיות למילה רע: "וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה".
- אונן: בשמו נמצא רמז לחטא של הוצאת זרע לבטלה: "וַיִּשְׁחַת אֶרְצָהּ לְבִלְתִּי נָתַן-זֶרַע לְאָחִיו".
- שלה: בשמו נרמזת האשליה שהשלה יהודה את תמר, כאשר אמר לה להמתין עד שיגדל שלה. דמיון צלילי לאכזבה שנקשרה בדמותו נמצא במקום הולדתו - כויב: "וַתִּסְפָּף עוֹד וַתִּלְדַּד בֵּן וַתִּקְרָא אֹתוֹ-שָׁמוֹ שְׁלָה וְהָיָה בְּכֹזִיב בְּלִדְתָהּ אֹתוֹ".

פסוקים ו'-ז': ער נושא את תמר ומת לאחר מכן: "וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעַר בְּכוֹרוֹ וְשָׁמָּה תִּמְרָה. וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּמְתְּחֶהּ יְהוָה". הכותב המקראי איננו מפרט בחטאו של ער. אולם הביטוי "רע בעיני ה'" יכול ללמד על חטא שבין אדם למקום (=בין אדם לאלוהים).

פסוק ח': לאחר מות ער נדרש אונן לקיים את חוק הייבום: "וַיֵּאמֶר יְהוּדָה לְאוּנָן בֶּן-אֵל-אִשְׁתֵּי אָחִיךָ וַיִּבְּסֵם אֶתְּךָ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ".

פסוק ט': אונן איננו מקיים את חוק הייבום, מכיוון שידע שהילד שייוולד לא יישא את שמו: "וַיֵּדַע אוּנָן כִּי לֹא לוֹ יְהִיָּה הַזֶּרַע וְהָיָה אִם-בֶּן-אֵל-אִשְׁתֵּי אָחִיו וַיִּשְׁחַת אֶרְצָהּ (את זרעו) לְבִלְתִּי נָתַן-זֶרַע לְאָחִיו". מכאן נלמד כי אונן חטא בחטא שבין אדם לחברו.

פסוקים י"א-כ"ג: יהודה ותמר

בפסוקים י"א-י"ב נמצא שני היבטים ביחסו של יהודה לתמר: מצד אחד יהודה חוטא כלפי תמר, הוא מאכזב, משלה אותה, ומונע ממנה מלקיים את חוק הייבום: "וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר פְּלִתוּ שְׂבִי אֶלְמִנָה בֵּית-אָבִיךָ עַד יִגְדַּל שְׁלָה בְנִי". ומנגד, נמצא הסבר למעשהו, שכנראה חשש שתמר היא אישה קטלנית שממיתה את בעליה: "כִּי אָמַר פֶּן יָמוּת גַּם הוּא בְּאֶחָיו". מכאן שיש במעשהו משום חטא ביחסים שבין אדם לחברו.

פסוק י"ד: לאחר זמן מה הבינה תמר שיהודה השלה אותה, ואין הוא מתכוון להשיאה לשלה: "כִּי רָאָתָה כִּי גִדַּל שְׁלָה וְהוּא לֹא-נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה". לפיכך נוקטת תמר יוזמה, היא שומעת שיהודה עלה לגזוז את הצאן, היא מתחפשת לזונה כדי לגרום ליהודה לבוא אליה: "וַיִּגְדַּל לְתָמָר לְאֹמֶר הִנֵּה חֲמוּן עָלָה תִמְנָתָה לְגֹזַז צֹאנוּ. וְתִסַּר בְּגָדֶי אֶלְמִנָתָה מֵעַלְיָה וְתִכַּסּ בְּצַעֲיָה וְתִתְעַלֶּף וְתִשָּׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל דְּרַךְ תִּמְנָתָה".

חומר למחשבה!

נראה כי עצם ההחלטה של תמר לנקוט פעולה כה דרמטית של התחפשות לזונה יכול לבטא הן את מצבה הנפשי והן את דמותה הנועזת. אולם למרות זאת נראה כי ייתכן שבפני תמר עמדו התלבטויות שונות כגון: חשש שמא אכן בעקבות המעשה שלה היא תוצא לשרפה או לחלופין, חשש שמא המעשה יראה כמעשה רמייה והונאה.

פסוקים י"א, י"ד: נמצא שני היבטים בדמותה של תמר: מצד אחד, תמר פועלת על פי נורמות התקופה ויושבת בבית אביה וממתנה עד שיגדל שלה: "וְתִלְךְ תָּמָר וְתִשָּׁב בֵּית אָבִיהָ". מצד שני, היא חורגת מהנורמות המקובלות ומתחפשת לזונה: "וְתִסַּר בְּגָדֶי אֶלְמִנָתָה מֵעַלְיָה וְתִכַּסּ בְּצַעֲיָה וְתִתְעַלֶּף".

פסוקים ט"ו-י"ח: "וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְתָה פָּנֶיהָ", לכן יהודה מבקש להיות איתה: "וַיֹּאמֶר הֲבֵה-נָא אָבוּא אֵלַיךְ".

תמר מנהלת משא ומתן עם יהודה על התשלום: "וַתֹּאמֶר מֶה-תִּתֶּן-לִי כִּי תָבוּא אֵלַי?"
יהודה מבטיח תשלום מהצאן: "וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי-עִזִּים מִן-הַצֹּאן".

בתגובה תמר דורשת עירבון עד למתן התשלום: "וַתֹּאמֶר אִם-תִּתֶּן עִרְבוֹן עַד שְׁלִחְךָ".
חפצי העירבון אותם דורשת תמר הם למעשה אמצעי הזיהוי של יהודה:

- "חֲתָמֶיךָ" - החותם שעליו חקוק השם.
- "פְּתִילֶיךָ" - החוט שעליו תלוי החותם.
- "מִטְּנֶיךָ" - ייתכן שגם על המטה היו חקוקים פרטים מזהים.

נראה כי תמר הניחה כי הריונה הצפוי עתיד לסכן אותה, לכן נקטה מראש אמצעי ביטחון, כאשר דרשה מיהודה את פרטי הזיהוי שלו, שתכליתם לשמש הוכחה בידיה לזהותו האב. נראה כי מעשייה הם ביטוי מובהק להיגד: "סוף מעשה במחשבה תחילה", שכן כבר מתחילת התהליך הבינה שבסופו היא תידרש להוכיח שההיריון מיהודה.

פסוקים כ"ד-ל': תמר יולדת תאומים

פסוק כ"ד: "וַיְהִי כְּמִשְׁלֵשׁ חֳדָשִׁים", כלומר לאחר שלושה חודשים, "וַיֵּגֶד לַיהוָה לְאמֹר: וַנִּתֶּן תָּמָר פֶּלֶתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזַנּוּנִים". פשטה שמועה שתמר, שהיתה באותה העת "שומרת יבם", הרתה עקב מעשה זנות.

תגובת יהודה: "הוֹצִיאֹהָ וְתִשְׁרָף". ביטוי זה משקף את אופייה הפטריארכלי של החברה, שבה אבי המשפחה חורץ וקובע את גורל האישה. יש לציין כי ביטוי זה יכול לשמש כביקורת על יהודה שקבע את דינה של תמר ללא בירור העובדות תחילה.

פסוק כ"ה: "הוא מוצאת (להורג) והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לך אנכי הרה ותאמר הכר - נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה".

פסוק כ"ו: תגובת יהודה: יהודה מזהה את חפציו ומצדיק את תמר ואף נותן הסבר למעשייה: "וַיַּכֵּר יְהוָה וַיֹּאמֶר צְדָקָה מְמוּנִי כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיהָ לְשָׂדֶה בְּנִי".

הסבר על פי רש"י: תמר לא רצתה להלבין את פני יהודה ברבים: "אמרה: אם יודה - יודה מעצמו, ואם לאו - ישרפוני ואל אלבין פניו, מכאן אמרו: נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים". נראה כי פירושו של רש"י, המציג את תמר כמי שהעדיפה את מותה על פני להביך את יהודה ברבים, איננו מתיישב עם האמור במקרא, שממנו נלמד שתמר דווקא כן חשפה אותו: "וַתֹּאמֶר הֵכֵר נָא לְמִי הַחֲתָמֹת וְהַפְתִּילִים וְהַמֶּטֶה הָאֵלֶּה".

פסוקים כ"ז-ל': תמר יולדת תאומים: הראשון שהוציא את ידו - נקשר עליה חוט. אולם מיד התפרץ השני, שנקרא פרץ: "וַיְהִי בְּעֵת לְדָתָהּ וְהִנֵּה תְאוּמִים בְּבֶטְנָהּ. וַיְהִי בְּלִדְתָהּ וַיִּתֵּן יָד וַתִּקַּח הַמַּיְלֶדֶת וַתִּקְשֶׁר עַל יְדוֹ שְׁנֵי לְאָמֹר זֶה יֵצֵא ראשונה. וַיְהִי כְּמוֹשֵׁיב יְדוֹ וְהִנֵּה יֵצֵא אַחִיו וַתֹּאמֶר מַה פְּרָצֶת עֲלֶיךָ פֶּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּרֶץ".

נמצא כי במעשייה הביאה תמר הן לגאולתה והן לגאולת שבט יהודה:

- גאולת תמר באה לביטוי בעצם העובדה שיהודה מייבם אותה: "וַיִּבֵּא אֵלֶיהָ וַתְּהַר לוֹ".
- גאולת שבט יהודה נמצאת בעובדה, שעל פי האמור ברות ד' (פסוקים י"ח-כ"ב), מפרץ, בנה של תמר, עתיד להתפתח שבט יהודה כולו.

ראיות ליחס החיובי כלפי תמר:

- יהודה עצמו מודה בצדיקותה: "וַיֹּאמֶר צְדָקָה מְמוּנִי".
- תמר זוכה להיות אחת מאמותיו של דוד.
- תמר סיכנה את חייה למען קיום חוק הייבום והנצחת שם בעלה המת.

מפסוקים י"ד-כ"ה, מצטיירת תמר כאישה אמיצה, מכיוון שפרצה את הגבולות שהיו מקובלים בתקופתה. נמצא מספר ביטויים לאומץ ליבה של תמר:

- תמר נוקטת יוזמה, מתחפשת לזונה, פעולה שבוודאי חייבה אומץ לב: "וַתִּסַּר בְּגָדֶיהָ אֶלְמְנוּתָהּ מֵעַלֶיהָ וַתִּכַּס בְּצַעֲפִיף וַתִּתְעַלֶּף".
- תמר נוטלת את הסיכון שבהוצאתה לשרפה, ומדבריה לחמיה ניכר ביטחונה העצמי: "הוּא מוֹצֵאת (להורג) וְהִיא שְׂלֵחָה אֶל-חַמִּיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר-אֵלֶּה לּוֹ אֲנִכִּי הִרָה וַתֹּאמֶר הֵךְ-נָא לְמִי הַחֲתָמֹת וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה".

על פי חז"ל השימוש במילים "הכר נא" רומז לענישת יהודה בהתאם לעיקרון מידה כנגד מידה:

- בבראשית ל"ז הוביל יהודה את רעיון מכירת יוסף והטעה את יעקב לחשוב שבנו מת: "וַיִּשְׁלְחוּ אֶת-קְתָנֹת הַפָּסִים וַיָּבִיאוּ אֶל-אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצְאָנוּ הֵךְ נָא הַקְּתָנֹת בְּנֶךְ הוּא אִם לֹא" (פסוק ל"ב).
- בבראשית ל"ח תמר משתמשת בביטוי זהה כדי ליחס את הריונה ליהודה: "הוּא מוֹצֵאת וְהִיא שְׂלֵחָה אֶל-חַמִּיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר-אֵלֶּה לּוֹ אֲנִכִּי הִרָה וַתֹּאמֶר הֵךְ-נָא לְמִי הַחֲתָמֹת וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה" (פסוק כ"ה).

חומר למחשבה!

ציר מרכזי בסיפור נסב על רעיון ההחפצה. כבר מההתחלה תמר מצטיירת כחפץ בידי יהודה: הוא מורה לבנו, אונן, ללכת לייבם אותה; הוא מורה לה ללכת לבית אביה ולהמתין עד שיגדל שלה; הוא זה שגוזר את דינה. אולם נראה שגם תמר נוהגת באותה הגישה כלפי יהודה: היא משתמשת בו כדי להיכנס להריון; היא מביכה אותו באמצעות חפציו. סיום הפרק מבטא תיקון מסוים ליחסים, כאשר יהודה מביט בתמר האדם, ומכיר בנסיבות שגרמו לה לעשות את המעשה ואף מצדיק אותה.

שאלות בראשית ל"ח

1. קראו פסוקים א'-ב'.
 - א. נראה כי מעשהו של יהודה זכה לביקורת מצד הכותב המקראי, הצביעו על המילה המבטאת ביקורת, וציינו את הביקורת הנרמזת כלפיו בקטע שלפניכם. היעזרו בדברים ז', פסוקים א'-ג'.
 - ב. קראו גם ישעיה כ"ג פסוק ח' והציעו פתרון אפשרי לקשיים שציננתם בתת-סעיף א.
2. קראו פסוקים י"ד, כ"ד-כ"ה.

ספורנו אומר על תמר "היה לבה כלב הארי". הסבירו דימוי זה והביאו שתי דוגמאות המוכיחות שתמר אכן ראויה לתיאור זה.
3. קראו פסוק ט'.

נראה כי אונן בחר שלא לייבם את תמר. מהו ההסבר הניתן בקטע למעשהו? היעזרו בדברים כ"ה, פסוק ו'.
4. קראו פסוק כ"ג.

קראו דברי רד"ק שלפניכם: "תיקח לה פן נהיה לבזו", שיתפרסם הדבר שאני שכבתי עם קדשה ויבוזו לי". על פי דברי רד"ק, מה הבזו שממנו חשש יהודה?
5. קראו פסוקים י"ב-י"ד.

במאמרה 'לב הארי של תמר' מציינת עינת רמון כי תמר הטבה לתכנן את צעדיה ואת מעשיה, ציינו את שלוש הראיות המבטאות תכנון מצד תמר, והביאו להן הוכחה מהכתוב.
6. קראו פסוקים א'-כ"ד.

בפסוקים אלה יהודה ובניו מצטיירים כחוטאים, אם ביחסים שבין אדם למקום ואם ביחסים שבין אדם לחברו.

 - א. ציינו את חטאם המשותמע של ער ואונן.
 - ב. ציינו את חטאיו של יהודה, הן ביחסים שבין אדם למקום והן ביחסים שבין אדם לחברו, והביאו דוגמה לכל אחד מהחטאים.
7. קראו פסוקים ה', י"א-י"ד.

הסבירו את מדרש השם "שלה" וכיצד מקום הולדתו מבטא ביקורת על יחסו של יהודה לתמר.

8. קראו פסוקים ט"ז, י"ח.

- א. קראו גם ויקרא י"ח, פסוק ט"ו, ציינו את הקושי שבמעשה הייבום שעשה יהודה.
ב. קראו את המדרש שלפניכם (תלמוד בבלי, מסכת מגילה, דף י', עמוד ב'): "משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה? אלא: משום דכסתה פניה בבית חמיה (יהודה) ולא הוה ידע לה (לא ידע כיצד היא נראית), זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים". הסבירו כיצד המדרש מיישב את הקושי שציינתם בתת-סעיף א.

9. קראו פסוקים ו'-ל'.

- יש הסבורים כי במעשיה הביאה תמר הן לגאולתה האישית והן לגאולת שבט יהודה. הוכיחו טענה זו והיעזרו ברות ד', פסוקים י"ח-כ"ב.

עינת רמון: לב הארי של תמר

עקרונות המאמר:

- רמון מציינת כי תמר נתפסה כדמות אשר פגעה במבנה הפטריארכלי, לכן נמצא צמצום באופייה המרדני בעיקר בקרב פרשני ימי הביניים. לכך נמצא שני ביטויים מרכזיים:
 1. אם במקרא תמר מצטיירת כנועזת וכמי שמביכה את יהודה בפומבי, וחושפת אותו כמי שעובר אותה, הרי שבפירושו של רש"י תמר מצטיירת כצנועה וכמי שמעדיפה למות ובלבד שלא להביך את יהודה ברבים.
 2. אם במקרא יהודה מצטייר כמי שמכיר באבהותו ואף מצדיק את תמר ומסביר את הגורם למעשה הקיצוני שעשתה, הרי שבפרשנות המאוחרת יהודה מסתפק בהכרה באבהותו בלבד.
- רמון מציינת כי חזרה לראיית תמר כאישה נועזת נוכל לזהות בתקופת הרנסנס. שינוי זה התחולל בד בבד עם השינוי הכללי במעמד האישה. ביטוי מובהק לשינוי זה נמצא בפירושו של עובדיה ספורנו, הממשיל את אומץ לבה של תמר לארי.
- רמון מצביעה על ייחוד דמותה של תמר מיתר הדמויות הנשיות שהשתמשו בכוח הפיתוי המיני כדי להכשיל גבר מסוים, כמו חווה, רות, יעל או אסתר, שנעזרו בדמות או בסביבה תומכת, ואילו תמר, לעומתן, פעלה לבדה וללא סביבה תומכת.
- רמון מצביעה על היבטים בדמותה של תמר. האחד, נמצא בתכנון המוקפד של פעולתה, הן בנוגע למצבו של יהודה, למקום הימצאו או לנתיב ההליכה שבו צפוי לעבור. האחר נמצא בעובדה שלמרות מצוקתה האישית היא הבינה כי עניין הייבום איננו מביא רק לגאולתה האישית אלא גם לגאולת שבט יהודה כולו.

שאלות על המאמר

1. במאמרה: "לב הארי של תמר", מציינת עינת רמון כי לעומת דמותה במקרא, הרי שפרשני ימי הביניים ציירו את תמר כציינתנית. הביאו שתי ראיות שעליהן רמון מבססת את טענתה.
2. איזה שינוי מציינת רמון שהתחולל בדמותה של תמר החל בפרשני תקופת הרנסנס?

דמותן של המיילדות: שמות א', פסוקים ח'-כ"ב

ח. וַיָּקָם מֶלֶךְ-חֲדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף. ט. וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוּ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעַצוּם מְאֹד. י. הֲבֵה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶן-יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מֶלֶכְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם-הוּא עַל-שִׁנְאֵינוּ וְנִלְחַם-בָּנוּ וְעָלָה מִן-הָאָרֶץ. יא. וַיִּשְׂמֹוּ עָלָיו שְׁרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנְתּוּ בְּסִבְלָתָם וַיִּבְנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לַפְרָעָה אֶת-פְּתָחַם וְאֶת-רַעְמֵסֶס. יב. וַכֹּאשֶׁר יָעֲנוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. יג. וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶךְ. יד. וַיִּמְרְרוּ אֶת-חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל-עֲבֹדָה בְּשֹׂדֵה אֶת כָּל-עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר-עָבְדוּ בָהֶם בְּפֶרֶךְ. טו. וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִיֻּלְדֹת הַעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאִחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה. טז. וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָכֶן אֶת-הַעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתִן עַל-הָאֲבָנִים אִם-בֵּן הוּא וְהַמְתִּין אֹתוֹ וְאִם-בַּת הוּא וְחָנָה. יז. וְתִירָאֵן הַמִּיֻּלְדֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְתַחֲנִין אֶת-הַיְלָדִים. יח. וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרַיִם לְמִיֻּלְדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדְּבָר הַזֶּה וְתַחֲנִין אֶת-הַיְלָדִים. יט. וְתֹאמְרֶן הַמִּיֻּלְדֹת אֶל-פְּרָעָה כִּי לֹא כָנְשִׁים הַמִּצְרַיִת הַעִבְרִית כִּי-חַיּוֹת הִנֵּה בְּטָרְם תְּבוּאָה אֲלֵהֶן הַמִּיֻּלְדֹת וְיָלְדוּ. כ. וַיִּיטֹב אֱלֹהִים לְמִיֻּלְדֹת וַיִּרְבֶּה הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד. כא. וַיְהִי כִּי-יָרְאוּ הַמִּיֻּלְדֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים. כב. וַיִּצְוּ פְּרָעָה לְכָל-עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל-בֶּן-בְּיָלְדָה הַיָּאֲרָה תִשְׁלַיְכֶהוּ וְכָל-הַבַּת תִּחַיֶּן.

לא-ידע את-יוסף - לא הכיר את יוסף ואת גדולתו; הֲבֵה נִתְחַכְמָה לוֹ - נערים עליו בתחבולות; שְׁרֵי מִסִּים - ניצבים הממונים על העבודה; וְעָלָה מִן-הָאָרֶץ - יצטרף אל אויבינו ויילחם בנו מתוכנו; לְמַעַן עַנְתּוּ בְּסִבְלָתָם - לענות את העם ולהתיש את כוחו; וַיִּבְנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת - ערים בעלות מחסנים גדולים; וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל - המצרים מאסו בחייהם בעקבות התרבות בני ישראל, שהיו כקוצים בעיני המצרים; עַל-הָאֲבָנִים - מושב היולדת.

ניבים בעברית:

- הביטוי: "הֲבֵה נִתְחַכְמָה לוֹ" בעברית בת ימינו כוונתו לאדם המתכוון לנקוט אמצעי עורמה.
- הביטוי: "וַיָּקָם מֶלֶךְ-חֲדָשׁ [...] אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף": בעברית בת ימינו כוונתו לשליט חדש אשר לא הכיר את מעשי קודמו בתפקיד.